

УДК 373.3.015.31-027.22

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНКУРСУ ЯК ДІЄВО-ПРАКТИЧНОЇ ФОРМИ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

О.П.Демченко

***Анотація.** У статті аналізується місце конкурсу в позакласній виховній роботі початкової школи, розкриваються методичні особливості його проведення.*

***Ключові слова:** позакласна виховна робота, форма виховання, виховний захід, виховна справа, дієво-практичні форми виховання, конкурс.*

***Аннотация.** В статье анализируется место конкурса во внеклассной воспитательной работе начальной школы, раскрываются методические особенности его проведения.*

***Ключевые слова:** внеклассная воспитательная работа, форма воспитания, воспитательное мероприятие, воспитательная работа, действенно-практические формы воспитания, конкурс.*

***Summary.** The article analyzes the place of competition in class training of primary school, outlined the methodological features of the auction.*

***Key words:** class training, a form of education, educational event, educational thing, active and practical forms of education, competition.*

Актуальність дослідження. В умовах оновлення змісту та методики виховання, а також відродження традицій національної педагогіки в нашій державі ускладнюються вимоги до організації позакласної виховної роботи вчителя початкових класів, збагачується її зміст, форми. Однак провідні вітчизняні вчені дають поки-що критичну оцінку практиці виховання в сучасній загальноосвітній школі. Аналізуючи стан виховного процесу протягом останніх років, І.Бех [1] відзначає його інтуїтивний характер, відсутність цілісних педагогічних концепцій, конструктивних підходів, прогресивних методик. П.Таланчук [6], порівнює процес організації виховання з «безладом, броунівським рухом, судорожно-хаотичним шляхом».

Аналіз практики проведення виховного процесу дає нам підставу також зробити висновки про недоліки в його організації. В роботі вчителів початкових класів, класних керівників спостерігається формалізм і шаблонність, епізодичність і розрізненість форм виховної роботи, низький «коефіцієнт виховної дії» проведених заходів, домінування суб'єкт-об'єктного підходу до їх організації, недостатній рівень психологічного супроводу виховного процесу, відсутність центрованості на актуальних потребах конкретної особистості. Позакласна виховна робота переважно зводиться до години класного керівника, яка визначена в розкладі один раз на тиждень; а також до традиційних масових заходів, що присвячуються початку чи завершенню навчального року, державним чи народним святим тощо.

Серед суттєвих проблем відмітимо також і те, що вчителі не володіють методичним інструментарієм організації виховної роботи, часто транслюють методику проведення уроку на методику організації так званого «виховного заходу». Це зумовлено тим, що в процесі вузівської освіти вчителя, насамперед, готують до організації навчального процесу, проведення уроків. У посібниках із педагогіки та методики виховної роботи подано переважно загальну теоретичну характеристику форм і методів виховання. А в фахових журналах і методичних виданнях презентуються готові розробки виховних заходів, без чіткого структурування, підготовчої роботи. Такі сценарії часто калькуються вчителями без особливих змін, без урахування мети й завдань виховання конкретного колективу учнів, інтересів і здібностей дітей.

Стан дослідження проблеми. В останні десятиліття актуалізувалися дослідження різних аспектів організації позакласної виховної роботи в сучасній школі. Зокрема, концептуальні засади організації позакласної виховної роботи розробляються в працях С.Гончаренка, В.Оржеховської, В.Постового, І.Чорної та ін. Психологічні механізми процесу виховання досліджуються І.Бехом,

М.Борщевським, Б.Прайман, Л.Соколовою та ін. Напрями реалізації педагогіки творчості в позакласній виховній роботі пропонують Н.Гузій, І.Зязюн, Н.Кічук, В.Моляко, С.Сисоева, Г.Тарасенко та ін. Місце позакласної виховної роботи в системі діяльності школи досліджують Б.Вульф, В.Караковський, М.Красовицький, А.Сидорків та ін. Проблема змісту та напрямів позакласної виховної роботи є предметом наукових розробок В.Вербицького, О.Докукіної, Л.Канішевської, А.Капської, Д.Федоренка, П.Щербаня і ін.

Однак, на наш погляд, перед педагогічною наукою та виховною практикою постають важливі завдання розробки та впровадження методики організації різних форм виховної роботи з урахуванням завдань і змісту виховання, конкретного напрямку виховання, вікових та індивідуальних особливостей учнів.

Завданнями статті є обґрунтування конкурсу як дієво-практичної форми у системі позакласної виховної роботи школи першого ступеня та розкриття методичних особливостей його організації.

Виклад основних положень дослідження. Позакласну роботу розглядають як один з основних шляхів у здійсненні різних напрямів виховання, як підсистему загального педагогічного процесу в школі. Її *метою* є створення умов для всебічного розвитку кожної дитини, її особистісного зростання. Цьому повинні сприяти різноманітні форми позакласної роботи, які забезпечують можливість для організації діяльності учнів з усіх напрямів виховання.

У практичній педагогічній діяльності зміст виховання неможливий без втілення в конкретну організацію, яка повинна йому відповідати. В науковому обігу зустрічаємо поняття «форма виховання», «форма виховної роботи», «організаційна форма виховної роботи», «виховна форма», які дослідники переважно вживають як синонімічні. Форма виховання в педагогічній науці визначається як «зовнішня, організаційна сторона виховного процесу»; «спосіб організації виховного процесу, що відображає внутрішній зв'язок його елементів і характеризує взаємовідносини вихователів і вихованців»; «варіант організації виховного процесу, його композиційної побудови» тощо.

На складність означеного поняття вказує його трактування С.Пальчевським, який визначає форму виховної роботи як «системне утворення, в якому системоутворювальним чинником виступає задалегідь поставлена ціль, а як складові компоненти – методи, засоби, зміст, що взаємодіючи, породжують ту емерджентну (системну) властивість, яка, виражаючи результативність конкретного виховного закладу, засвідчує педагогічну майстерність його організаторів» [5, с.477].

У досвіді роботи вчителів для позначення різних видів і форм виховної роботи найчастіше використовується категорія «виховний захід». Останнім часом ряд учених вказують на невідповідність означеного поняття сучасному особистісно зорієнтованому підходу у вихованні школярів. «Захід» передбачає одноразові, фрагментарні, роз'єднані виховні впливи. Виховний процес, в основі якого лежать окремі заходи, компанії, не може бути результативним. Тому більшість педагогів сприймає вислів «виховний захід», «педагогіка заходів» як синоніми формально-бюрократичної педагогіки, коли виховна робота спрямовується не на особистість, а на виконання планів і формальне дотримання встановлених традицій [3, с.477]. Цілком справедливою є позиція Г.Тарасенко [7, с.281], яка зазначає, що в практиці виховної роботи домінує «педагогіка заходів» – гучних, формалізованих способів організації виховання. Дослідниця вважає, що вже слід переходити до витончених, психологічно обґрунтованих, «камерних» форм впливу на ціннісну свідомість дітей.

Системність, комплексність, послідовність, безперервність виховання найкраще передає поняття «виховна справа». Тому більшість теоретиків і частина вчителів-практиків надають перевагу саме цій дефініції, яку трактують як «спосіб організації та здійснення конкретної діяльності вихованців, яка є необхідною, корисною, здійсненою». На основі такого підходу виховний процес складається із ланцюга виховних справ [3, с.499].

О.Титова [8] чітко диференціює поняття «заходи», «справи», «ігри». Зокрема, «заходи» - це події, заняття, ситуації в колективі, які організовує педагог із метою виховного впливу на учнів; роль учнів – споглядально-виконавча; до них належать: бесіди, лекції, конференції тощо. «Справи» – це загальна робота, важливі події, які організовують члени колективу на користь і радість собі, людям, колективу; роль учнів – діяльно-творча; до них належать: трудові десанти, операції, вечори, КТС тощо. «Ігри» – це уявна або реальна діяльність у колективі, яка організована з метою відпочинку, розваг, навчання. Вони несуть у собі опосередкований педагогічний вплив; бувають предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні, комп'ютерні тощо.

У теорії описано, в практиці представлено досить велику кількість форм виховання. Так, С.Шмаков нарахував близько 1200 форм, а В.Караковський – майже 4200 форм. Однак існує проблема їх класифікації, дослідники виділяють декілька підходів.

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

Класифікації форм виховання узагальнено в посібнику з педагогіки С.Пальчевського [5]. За складністю організації виховні форми поділяють на *прості*, в яких зміст розкривається, в основному, за допомогою одного засобу, методу (лекція, виступ, бесіда, розповідь тощо); *комплексні*, що характеризуються складністю структури, використанням різноманітних методів і засобів (КВК, тематичний вечір відпочинку, Свято творчості). Також серед форм виховання виокремлюють: *обов'язкові* для всіх учнів (чергування, участь у самообслуговуванні); *добровільні* (гурткові заняття, спортивні олімпіади). Форми виховання класифікують за кількістю учасників: на *фронтальні* або *масові* (фестивалі, зустрічі, вечори, предметні тижні); *групові* (бесіди, диспути, вікторини, інформаційні години, конкурси, ігри-подорожі, усні журнали); *індивідуальні* (позакласне читання, колекціонування, вишивання, малювання). Серед організаційних форм виховної роботи за засобами виразності виокремлюють такі групи: *словесні* (вербальні) або *інформаційні* (бесіди, диспути, усні журнали, вікторини, інформаційні години, радіогазети, конференції, вечори запитань та відповідей); *дієво-практичні* (конкурси, гуртки, екскурсії, уроки милування, творчі години, свята, спартакіади); *ігрові* (ярмарки, ігри-подорожі, КВК); *наочні* (виставки дитячої творчості, тематичні стенди, стінні газети).

Отже, аналіз різних підходів до класифікації форм виховної роботи дав підставу зробити висновок, що науковці відносять *конкурси* до групових, добровільних, дієво-практичних форм.

Конкурс – це дієво-практична форма виховної роботи, яка передбачає стимулювання й активізацію різнобічної діяльності вихованців через змагання, суперництво. Він організовує, згуртовує колектив, спрямовує на досягнення успіхів, навчає перемагати. Конкурс змушує відстаючих підтягуватися до рівня передових, а передових надихає на нові успіхи. Під час конкурсів виявляються та розвиваються інтереси й творчі здібностей учнів, розширюються їхні знання та кругозір, активізується пізнавальна та інші види діяльності [2].

У посібнику з педагогіки С.Пальчевського використовується поняття «конкурсне змагання», яке «проводиться з метою виявлення обдарованих учнів і розширення можливостей для їхнього творчого саморозвитку. Досить поширені конкурси дитячих малюнків, технічної творчості, пісні. Передбачають спочатку участь у шкільних змаганнях, пізніше – у позашкільних» [5, с.486].

Завданнями конкурсу є: задоволення прагнення щодо суперництва, першості, самоствердження; створення ситуації успіху для підвищення самооцінки учнів, їхнього особистісного зростання; організація змістовного дозвілля; стимулювання різноманітної діяльності учнів; формування почуття товариської взаємодопомоги, дружби, колективізму; виховання наполегливості, відповідальності, вміння долати труднощі; розвиток творчих здібностей тощо.

Педагогічно доцільно організоване змагання має відповідати таким *вимогам*: урахування інтересів і здібностей вихованців, їхніх вікових особливостей; знання учнями умов його організації; регулярне й об'єктивне підведення підсумків у процесі його проведення; залучення учнів до аналізу ходу змагання та підведення підсумків; об'єктивність і гласність змагання; наочне оформлення його процесу та результатів; моральне та матеріальне стимулювання учасників тощо.

Конкурси є ефективними в позакласній виховній роботі з молодшими школярами, оскільки дітям цієї вікової групи притаманне прагнення до першості, суперництва, формування об'єктивної самооцінки. На необхідності використання різних видів конкурсів (спортивних змагань, козацьких забав, веселих стартів, естафет, вікторин тощо) у виховному процесі початкової школи наголошується в «Основних орієнтирах виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» [4, с.19].

У позакласній виховній роботі початкової школи доцільно використовувати такі *види* конкурсів: *індивідуальні* та *колективні*; *тематичні* та *комплексні*; *мистецькі* (художні, літературні, музичні, інсценізації, танцювальні, пантоміми, огляди художньої самодіяльності тощо); *спортивні* (спартакіади, турніри, естафети, марафони, «Малі олімпійські ігри», «Веселі старты» тощо); *трудоі* (майстерня «Саморобкіна», аукціони); *інтелектуальні* (вікторини, олімпіади, інтелектуальні турніри, аукціони кмітливих, «Що? Де? Коли?», «Поле чудес», «Щасливий випадок» тощо); *ігри-конкурси* (КВК, ігри-подорожі з використанням конкурсних завдань, гра-конкурс «Ромашка») тощо.

Узагальнення науково-методичної літератури, досвіду роботи вчителів-практиків, власного педагогічного досвіду дозволило обґрунтувати *методичні особливості* організації конкурсу в позакласній роботі з молодшими школярами:

В основі конкурсу – різноманітна творчо-розвивальна діяльність учнів (ігрова, трудова, спортивна, художньо-естетична); проводиться в будь-якому виді діяльності, не має такої, якої не можна було організувати в формі конкурсу. Інколи в конкурсні завдання вносять елементи вікторини, тобто одне чи декілька завдань – це мінівікторина. Найбільш ефективно проводити комплексні

конкурси творчого характеру – це змагання у нестандартному, оригінальному виконанні будь-якого завдання, що сприяє формуванню творчих здібностей.

Є два варіанти підготовки учасниками конкурсних завдань. Зміст складніших конкурсних завдань можна повідомити учасникам заздалегідь, виділивши час на їх підготовку (декілька днів, тижнів). Простіші завдання готуються безпосередньо під час проведення конкурсу протягом короткого часу, приблизно від декількох хвилин до години.

Доцільно проводити конкурсні завдання декількома способами: естафета (учасники кожної команди виконують спільне завдання поетапно); загальнокомандні виступи (завдання від початку і до кінця виконує кожен член команди по чергово, або завдання виконується всією командою); виступи представників команд (завдання виконує один або декілька членів команди). Окремо можна проводити конкурс для капітанів.

Оцінювання здійснює наперед обране незалежне і компетентне журі. Як правило, кожен член суддівської команди окремо виставляє свою оцінку, інколи – колективно. Кожне завдання оцінюється окремо, в кінці всього конкурсу підраховується остаточний результат. За виконане завдання учасники отримують бали, жетони, “гроші” тощо. Переможців конкурсу обов’язково нагороджують. Нагорода – це своєрідна оцінка дитячих зусиль, стимул до наступної роботи.

Для забезпечення ефективності організації конкурсів слід дотримуватися методичної послідовності:

Підготовча робота: вибір цікавої теми конкурсу та його змісту, які відповідають інтересам, здібностям учнів; продумування організаторами, радою справи оригінальних завдань та їх назв; вибір журі, визначення системи оцінювання; визначення команд-учасників та їх складу; організаційна робота в командах: вибір капітана, придумування назви команди, девізу, привітання, пісні тощо; тренування команд, підготовка учасниками конкурсних завдань, виконання творчих робіт тощо; підготовка місця проведення, обладнання, атрибутів; якщо потрібно – репетиції ведучих, виконавців музичних номерів тощо.

Проведення конкурсу: урочистий початок конкурсного змагання, оголошення ведучими теми конкурсу, умов його проведення, особливостей оцінювання; представлення журі; безпосереднє проведення змагань між командами чи окремими учасниками під час виконання конкурсних завдань; оцінювання кожного конкурсу; проведення пауз між конкурсами: виконання музичних номерів, презентація реклами, інформаційні хвилини тощо.

Заклучна частина: загальне оцінювання, підведення підсумків; фінал: нагородження команд, виступ суддів і представників команд, фінальна пісня тощо.

Рефлексія: обмін учасників конкурсу враженнями та емоціями, обговорення причин успіхів чи невдач у конкурсі тощо; прийняття рішення про те, як можна використати творчі роботи, які були виконані під час конкурсу (подарувати, зробити виставку, представити для участі в міських чи регіональних конкурсах тощо); накреслення подальшої програми дій.

Досліджуючи місце конкурсів в практиці організації позакласної виховної роботи вчителями початкових класів, ми встановили домінування бесід (35,6%) та свят (28,5%). Серед форм виховання, які застосовуються інколи, вчителі називали *конкурси* (13,3%) й *ігри* (11,5%); до форм, які майже не використовуються, респондентами було віднесено: *вікторини* (6,0%) та *гуртки* (4,2%).

Нами проаналізовано річні плани виховної роботи вчителів початкових класів з метою виявлення кількості й тематики конкурсів, які вони організують у виховній роботі з молодшими школярами. Кількісний аналіз підтвердив раніш отримані результати, що серед інших форм виховної роботи конкурси посідають незначне місце. Зокрема, в плані виховної роботи на 2009-2010 н.р. (9 місяців) 4-го класу однієї із шкіл Барського району Вінницької області подано 203 виховні заходи, приблизно 20 на кожен місяць, 5 –тиждень. Така велика кількість форм виховання, запланована вчителькою на рік, викликає сумніви щодо якості її підготовки та можливості практичної реалізації. Серед запланованих форм виховання лише 5 конкурсів, 2 вікторини, що складає 3,4% від загальної кількості. Якісний аналіз показав, що в плані є декілька видів конкурсів: спортивні «*Найспритніший і найсильніший*», мистецькі «*Конкурс пісень із мультфільмів*», інтелектуальні «*Математичний КВК*» тощо. Проаналізувавши плани-конспекти конкурсів, розроблені педагогом, ми не виявили в них науково сформульованої мети із урахуванням рівня вихованості учнівського колективу, чітко розроблених конкурсних завдань, умов оцінювання тощо.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку теорії та практики національного виховання прослідковуються позитивні тенденції з пошуку шляхів удосконалення позакласної виховної роботи, яка є досить складною ланкою педагогічного процесу загальноосвітньої школи. Нагальною є проблема розробки методичних особливостей конкретних форм виховання для дітей різних вікових

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

груп та з різних напрямів виховання. Конкурс, як і будь-яка інша форма позакласної виховної роботи, має свою специфіку організації, що передбачає складну підготовчу роботу, дотримання методичної послідовності в процесі його проведення, підведення підсумків та включення дітей у рефлексивні процеси з метою аналізу отриманих успіхів чи пережитих поразок. За таких умов проведення конкурси створюють можливості для активізації дітей у різних видах діяльності, їх творчої самореалізації. Перспективним напрямом, на наш погляд, є розробка алгоритму проведення конкурсів на засадах колективного творчого виховання та розкриття методичних аспектів організації конкретних видів конкурсів у виховній роботі з молодшими школярами.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості [Текст] : навч.-метод. посібник : у 2 кн. – Кн.2 : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344с.
2. Кацинська Л.Л. Виховний процес у сучасній школі [Текст] / Л. Л. Кацинська. – Рівне, 1997. – 154с.
3. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка [Текст] : навчальний посібник / Н. Є. Мойсеюк. – 5-те видання, доповнене і перероблене. – К., 2007. – 656 с.
4. Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України [Текст] : програма / кер. проекту І. Д. Бех. – Тернопіль, 2008. – 80 с.
5. Пальчевський С.С. Педагогіка [Текст] : навчальний посібник / С. С. Пальчевський. – К. : Каравела, 2007. – 576 с.
6. Таланчук П. Виховання має стати абсолютним гегемоном, а освіта – підкорятися йому [Текст] / П. Таланчук // Освіта. – 2002. – 18-25 грудня. – С.4.
7. Тарасенко Г.С. Взаємозв'язок естетичної та екологічної підготовки вчителя в системі професійної освіти [Текст] : монографія / Г. С. Тарасенко. – Черкаси : „Вертикаль”, видавець ПП Кандич С.Г., 2006. – 308 с.
8. Титова Е.В. Если знать, как действовать [Текст] / Е. В. Титова. – М. : Просвещение, 1993. – 248 с.